

Neoliberalizm, Futbolun Dönüşümü ve Şampiyonlar Ligi

Neoliberalism, Transformation of Football and Champions League

Umut BEKCAN ¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
15.04.2022

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
30.05.2022

Kabul tarihi/Accepted:
31.05.2022

Yayın tarihi/Published:
31.05.2022

Atıf/Citation:

Bekcan, U. (2022). Neoliberalizm,
Futbolun Dönüşümü ve
Şampiyonlar Ligi. *TAM Akademi
Dergisi*, 1(1), 1-15.
<https://tamde.org>

DOI:

ÖZ

Günümüzde futbol ekonomisi devasa bir boyuta ulaşmış ve futbolun sadece futbol olmadığı gözle görülür bir noktaya gelmiştir. Bu çalışma ile, dünyada 1970'lerde yaşanan neoliberal dönüşümün, futbolu ticari ve endüstriyel bir olgu haline getirdiği iddialarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Futbolun dönüşümü de Şampiyonlar Ligi gibi ticari/endüstriyel yönü ağır basan bir organizasyonun düzenlenmesine zemin hazırlamıştır. Gelineen noktada, futbolda büyük sponsorların ve reklamverenlerin varlığıyla birlikte, günümüz futbolunda özellikle Şampiyonlar Ligi gibi büyük organizasyonlarda eşit ve adil bir sportif rekabetin kendine yeterli bir yer bulamadığına yönelik eleştiriler de yükselmektedir. Araştırma konusu tarihsel bir perspektiften ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle neoliberalizmden ve futbolu nasıl dönüştürdüğünden söz edilmiştir. Ardından, futboldaki dönüşümde başı çeken ülke olarak İngiltere örneği incelenmiş ve son olarak neoliberal endüstriyel futbolun sembolü Şampiyonlar Ligi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Futbol, İngiltere, Thatcher, Şampiyonlar Ligi

1. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Doç. Dr., ubekcan@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6016-5021

ABSTARCT

Today, the football economy has reached a gigantic size. And it has come to a visible point that football is not just football. In this study, it is aimed to evaluate the claims that the neoliberal transformation in the world in the 1970s made football a commercial and industrial phenomenon. The transformation of football has also laid the groundwork for the organization whose commercial/industrial aspect predominates, such as the Champions League. At this point, along with the existence of big sponsors and advertisers in football, there are also criticisms that an equal and fair sportive competition cannot find a sufficient place for big organizations such as the Champions League in today's football. The research subject has been discussed from a historical perspective. In the study, first, neoliberalism and how it transformed football were mentioned. Then, the example of England as the leading country in the transformation in football was examined and finally the Champions League, the symbol of neoliberal industrial football, was emphasized.

Keywords: Neoliberalism, Football, England, Thatcher, Champions League

EXTENDED ABSTRACT

Today, the football economy has reached a gigantic size. It has come to a visible point that football is not just football. Capitalism and its culture have surrounded football from all sides. It was unthinkable that the commodification in every field would be tangential to football. All values and judgments about football have been transformed. Football clubs (though not all of them yet) started to turn into companies, to be traded in the stock market, and to be branded as a material and moral return of their success. Income, profitability and popularity have become more important than the place and importance of a club in historical or social life, its colors and legendary football players (Talimciler, 2016, p.174; Gökaçtı, 2008, p.302). Team ownerships have changed, transfer opportunities and earnings of players have increased a lot. In order to sell more, the colors and designs of the jerseys started to change every season, leaving the jersey advertisements, club crest and/or football player names in the shade (Talimciler, 2016, p.175).

So, how did this situation come about in football? This study focused on this question. In this context, in this study, it is aimed to evaluate the claims that the neoliberal transformation in the world in the 1970s made football a commercial and industrial phenomenon. The transformation of football has also laid the groundwork for the organization whose commercial/industrial aspect predominates, such as the Champions League. At this point, along with the existence of big sponsors and advertisers in football, there are also criticisms that an equal and fair sportive competition cannot find a sufficient place for big organizations such as the Champions League in today's football. The research subject has been discussed from a historical perspective. In the study, first of all, neoliberalism and how it transformed football were mentioned. Then, the example of England as the leading country in the transformation in football was examined and finally the Champions League, the symbol of neoliberal industrial football, was emphasized.

Neoliberalism is an order/system based on the domination of money, deepening inequalities and aiming to eliminate all material and spiritual achievements of humankind with the Enlightenment and even to leave humanity behind in order to maintain this. Football has more than taken its share from this order. Football can be added to the gains usurped from the workers in the neoliberal order. Football is now a capitalist product that has lost its soul, is cut off from the public, and is commodified, played by sponsors, media/broadcasting companies, betting companies and business people with

close or organic ties to them, played in stadiums that have been turned into arenas and shopping malls, under the control of managers.

Football began to be commercialized in the 1970s in line with the neoliberal transformation process in the world. In the 1990s, it became a fully neoliberal industrial product with the Premier League, the Champions League and the Bosman Decision. Famous historian, author EH Carr (2015) expresses the international policy of the period as the Twenty Years' Crisis in his well-known study examining the interwar period (1919-1939), which resulted in a new world war. In international football, on the other hand, if the milestone (Champions League) is accepted as 1992 (keeping in mind the changes/transformations that took place beforehand as mentioned above), there is a "Thirty Years' Crisis" and unfortunately it seems to continue. Football regaining what it lost, that is, the end of the crisis, will only be possible with the overthrow of the neoliberal order.

GİRİŞ

Günümüzde futbol ekonomisi daha önceki öngörülerin de ötesinde büyük bir finansal boyuta ulaşmıştır. Bu gelişmelerin getirdiği dinamikler içinde de, "futbolun sadece futbol olmadığı" daha fazla tartışılır olmaya başlamıştır. Örneğin, Mayıs 2021'de UEFA, düzenlediği bir numaralı futbol organizasyonu olan Şampiyonlar Ligi'nde dağıtılacak para ödülleri açıklamıştır. Buna göre, gruplara kalacak her takımın 15 milyon euro, grupta ilk iki sırada yer alıp üst tura çıkacak takımların 9,6 milyon euro, çeyrek finale kalanların 10,6 milyon, yarı finale kalanların 12,5 milyon, kupayı kazanan takımın 20 milyon, finalist takımın 15,5 milyon euro kazanması planlanmıştır (NTVSpur, 2021). Bu, sadece kulüplerin bu organizasyonun televizyonda yayımlanmasından sağladığı geliri oluşturmaktadır. Futbol kulüplerinin gelirlerinin büyük bir kısmını maç günü elde ettiği yıllara göre futbolun kapsadığı alanın epey genişlediği açıkça görülmektedir. Kapitalizm ve kültürü, futbolu her yandan sarmış durumdadır. Her alanda yaşanan metalaşmanın futbolu teğet geçmesi düşünülemezdi. Futbola ilgili bütün değer ve yargılar dönüşüm geçirmiştir. Futbol kulüpleri (tabii ki henüz hepsi olmasa da) şirketlere dönüşmeye, borsada işlem görmeye, kazandıkları başarılarının maddi ve manevi bir getirisi olarak markalaşmaya başlamıştır. Gelir, kârlılık ve popülerite, bir kulübün tarihsel veya toplumsal hayattaki yeri ve öneminden, renklerinden, efsane futbolcularından daha önemli hale gelmiştir (Talimciler, 2016, s.174; Gökaçtı, 2008, s.302). Takım sahiplikleri değişmiş, futbolcuların transfer imkânları ve kazançları çok artmıştır. Daha fazla satabilmek için forma renk ve tasarımları her sezon değişmeye, forma reklamları, kulüp armasını ve/veya futbolcu isimlerini gölgede bırakmaya başlamıştır (Talimciler, 2016, s.175).

Bütün bu gelişmelerin ışığında, bu çalışma ile futbolda bu duruma nasıl gelindiği sorusuna cevap aranması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma dünyada 1970'lerde yaşanan neoliberal dönüşümün, futbolu ticari ve endüstriyel bir olgu haline getirdiğini iddia etmektedir. Futbolun dönüşümü de Şampiyonlar Ligi gibi ticari/endüstriyel yönü ağır basan bir organizasyonun düzenlenmesine zemin hazırlamıştır. Gelinek noktada paranın sözünün geçtiği günümüz futbolu ve Şampiyonlar Ligi eşit, adil bir sportif rekabet anlayışından son derece uzaktır. Araştırma konusu tarihsel bir perspektiften ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle neoliberalizmden ve futbolu nasıl dönüştürdüğünden söz edilmiştir. Ardından, futboldaki dönüşümde başı çeken ülke olarak İngiltere örneği incelenmiş ve son olarak neoliberal endüstriyel futbolun sembolü Şampiyonlar Ligi üzerinde durulmuştur.

1. Neoliberalizm Nedir?

Neoliberalizm, genel anlamıyla siyasi ve ekonomik bazı uygulamaların teorisi olarak değerlendirilmektedir. Bu temelde, neoliberalizm, serbest piyasa ve serbest ticaretin sağladığı

kurumsal çerçevede güçlü bir bireysel girişim ve özel mülkiyet haklarıyla insan refahının artırılabilceğini savunmaktadır. Devletin görevi de bu pratiklere uygun bir kurumsal ve hukuki ortamı oluşturup, korumaktır. Devletten beklenen, paranın itibarını koruması, özel mülkiyet haklarını güvence altına alması, piyasaların düzgün bir şekilde işlemesi için gerekirse emniyet, kolluk kuvvetleri ve ordunun yapısı ve işlevlerini düzenlemesidir. Hatta hangi alanların piyasası yoksa (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, su, çevre) devlet eliyle yaratılmalıdır. Bununla birlikte, devletin piyasalara müdahalesi minimum seviyede olmalıdır. 1970'lerin ortalarından itibaren devletlerin neoliberalizme (özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun çözülüşünden sonra daha hızlı bir şekilde) ciddi bir yönelişi olmuştur. Günümüzde, ulusal ve uluslararası kuruluşlarda ve eğitimde (üniversiteler) neoliberalizm destekçileri önemli bir konuma sahiptir. Özellikle düşünme tarzı üzerindeki etkileri son derece baskın olduğu için insanların dünyayı anlama, yorumlama ve yaşama şekline yön vermiştir (Harvey, 2015, s.10-11).

Neoliberalizm teorisyenleri Milton Friedman ve Friedrich August von Hayek'dir. Bu ikilin ortaya koyduğu neoliberal fikirler ilk kez, sosyalist hükümetin 1973'te ABD destekli bir darbeyle devrildiği Şili'de denenmiştir. Tabii, önce bütün toplumsal hareketler, sendikalar bastırılmış, emek piyasasını kısıtlayan düzenlemeler kaldırılmıştır. O dönemde dünyada yaşanan ekonomik krize Şili örneğinde çare aranmıştır. 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, 1981'de ABD'de Ronald Reagan'ın iktidara gelmesiyle neoliberalizm bir dünya politikasına dönüşmüştür (Köymen, 2014, s.49).

Yerini neoliberalizme bırakmak durumunda kalan sistem ise Keynezyen refah devleti anlayışıydı. 1929 dünya ekonomik krizinden sonra uygulanan sistem, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılandırılmıştır. Devletler arası düşmanlıkları ve toplum içi huzursuzlukları ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bunun için devlet, tam istihdama, ekonomik büyümeye ve yurttaşların refahına ve iktisadi dalgalanmaları azaltmaya odaklanmalı, üretim ve piyasa süreçleri içinde yer almalıydı. Sistem, çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve sendikal hakları destekliyordu. Yurttaşlarına, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri sağlıyordu. Devlet eliyle planlama ve temel ihtiyaçların üretiminde devlet mülkiyeti veya tekeli bu sistemin özellikleri arasındaydı (Harvey, 2015, s.18-19). Neoliberalizm, 1970'lerin ortasında yaşanan krizin temel sebeplerinden biri olarak refah devleti anlayışını görmüşlerdir. Refah devletinin sağladığı sosyal hizmetlerin çalışma isteğini azalttığını ve işsizliği artırdığını düşünmüşlerdir. Devlet işletmelerinin verimsizliğinin kâr amaçlı olmamalarından kaynaklandığını, tam istihdamın enflasyonu yükselttiğini, yüksek vergilerin yatırımları kısıtladığını iddia etmişlerdir.¹ Doğal olarak, yaşanan ekonomik krizle birlikte, dünyada sol hareketlerin, emekçilerin taleplerinin artmasına karşı çözüm aradıklarını söylemişlerdir. Bireyi ve serbest pazarı öne çıkaran bir piyasa sistemini temel almışlardır. Sanayileşmeden vazgeçmeyi, devletin küçülmesini, piyasadan çekilmesini bir başka ifadeyle özelleştirmeyi savunmuşlar; böylece devletin rekabete kapalı ortamda pahalı ve kalitesiz ürettiği hizmetleri, özel sektörün, rekabete açık ortamda ucuz ve kaliteli bir şekilde üretebileceğini söylemişlerdir (Yücel, 2010, s.62). Neoliberal teori, kapitalizmin "sosyal frenlerinden" kurtulup gelişmesini/yayılmamasını amaçlamış ve her alanda bireyci bir bakış açısını öne çıkarmıştır. Bu noktada halkın, emekçi kitlelerin kolay ulaştıkları bir eğlence aracı veya oyunu olarak futbolun neoliberal kapitalist dönüşümün/gelişimin ağına takılması çok da zor olmayacaktı.

2. Neoliberalizmin Futbola Etkisi

Keynezyen refah devleti döneminde futbol, dönemin fordist kitle üretimi modeline benzemektedir. Halk kitlelerinin eğlencesi olarak ulusal bir kontrol ve sınırlı bir pazar içermektedir. Avrupa kulüpleri arasında rekabet ulusal federasyonlar tarafından UEFA ile işbirliği içinde

¹ Köymen, Avrupa'da demiryolu ve kömür madenciliği gibi alanlarda özel şirketler zarar ettiği için kamulaştırmanın yapıldığını, enflasyonun tam istihdamın olmadığı şartlarda yükseldiğini ve emeğin üretkenliğinin vergi düzeyinden etkilendiğine ilişkin bir kanıt olmadığını iddia etmektedir (Köymen, 2014, s.50-51).

gerçekleştiriliyordu. Uluslararası futbol transfer piyasası son derece sınırlıydı. Neoliberal küreselleşme sürecindeyse futbol ticarileşmeye başlamış ve özellikle Sovyetler Birliği (SSCB) ve Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra yani 1990'lı yıllardan itibaren genel olarak endüstriyel futbol olarak tanımlanmaya başlamıştır (Yiğit & Şişman, 2019, s.83). 1990'larda gerçekleşen dönüşüm için taşların 1974'ten itibaren örülmeye başlandığı söylenebilir. Futbol, akşamdan sabaha bir anda değişmemiştir ama o yıl Joao Havelange FIFA başkanı seçilmiş ve göreve geldikten hemen sonra "ben buraya futbol adı verilen ürünü pazarlamaya geldim" diyerek futbolu dönüştürmek istediğini açıkça beyan etmiştir. 1998'e kadar görev yapan Havelange döneminde oyun ile endüstri arasındaki ayırım belirsiz bir hale gelmiştir. Havelange, seçim sürecinde kendisini destekleyen uluslararası şirketlerin güvenini boşa çıkarmamış, 16 finalistle oynanan dünya kupasını 1982'de 24, 1998'de 32 takıma yükseltmiştir. Katılan ülke sayısının artması FIFA'nın gelirlerini de artırmıştır. Dünya Kupasına sponsor olan Coca Cola, Gillette, Adidas, Nike gibi firmalar futbola gelir kaynağı olmaya başlamışlardır (Galeano, 2014, s.172-173; Yücel, 2010, s.118-119; Koray, 2018).

Futbolun endüstrileşmesinde kritik bir öneme sahip olan olay ise Aralık 1995'te yürürlüğe giren Bosman Kararı'dır. Haziran 1990'da Belçika'nın FC Liege takımından Fransa'nın Dunkerque takımına transfer olmak isteyen Belçikalı futbolcu Jean Marc Bosman, kulübü FC Liege yüksek bonservis bedeli istediği için transfer gerçekleşmemiş, Bosman da Lüksemburg Yüksek Mahkemesi'nde dava açmıştı. Mahkeme adeta devrim niteliğinde bir karar alarak kulübüyle sözleşmesi biten futbolcuların serbest kalacağını ve başka bir kulüple sözleşme imzalayabileceğine hükmetmiştir. Küresel neoliberal futbol artık işgücünün (futbolcunun) serbest dolaşımını gerektiriyordu (Gökaçtı, 2008, s.303). 1980'lerin başında Almanya, İngiltere, İspanya ve Fransa'da kulüplerin 2, İtalya'da 1 yabancı oyuncu oynatma hakkı olduğunu, bunun 1991'de 3'e çıkarıldığını, bazı şartlar sağlanırsa (futbolcunun en az beş yıl aralıksız o ülkede futbol oynaması ve en az üç yılını genç takım kadrosunda geçirmesi) 2 yabancı daha oynatabildiği hatırlandığında dönüşümün büyüklüğü daha kolay anlaşılacaktır (Yiğit & Şişman, 2019, s.87).

Neoliberal sistemde ekonomik krizler, eşitsizlikler ve tekelleşme eğilimi olağan sayılmaktadır ve aynı sıkıntılar neoliberal futbolda da görülmektedir. Yeni dönem, kulüplerin ciddi miktarda borçlanmasına, bazılarının da iflas etmesine zemin hazırlamıştır. Eşitsizlik, kulüpler ve ulusal ligler arasında hem ekonomik hem de sportif olarak çok fazla artmıştır. Sportif ve ekonomik anlamda tekelleşme örneği olarak Real Madrid, Barcelona, Bayern Münih, Manchester United gibi kulüpler gösterilebilmektedir. Bu kulüpler adeta bir uluslararası şirket gibi kendi ülkeleri dışında da bir marka haline gelmişler, taraftarlarını/tüketicilerini artırmışlardır (Yiğit & Şişman, 2019, s.85-86).

Bosman Kararı ile yoğunlaşan futbolcu transfer hareketliliği, bazı ülkeleri ihracatçı, bazılarını da ithalatçı pozisyona sokmuştur. Zengin kulüplerin sert bir transfer politikası izlemesi, düşük bütçeli kulüplerin iyi oyuncularını bedelsiz kaybetmeleri ve nihayetinde güçlünün daha güçlü olması sonucunu doğurmuştur. Zengin/büyük takımlar Şampiyonlar Ligi gibi üst düzey organizasyonlarla güçlerini ve ayrıcalıklarını pekiştirmişlerdir (Gökaçtı, 2008, 303). Ama yine de bu, onlar için yeterli olmamıştır. Kapitalizmin karakteristik niteliklerinden biri olan sürdürülemez büyüme ile karşılaştıklarında buna cevap olarak daha büyük bir ekonomiye yola devam etmek için Nisan 2021'de Avrupa Süper Ligi'ni kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Teşebbüsün şimdilik başarısız olduğu söylenebilir (Aba, 2021). Bunun yanında, daha büyük bir ekonomi için, FIFA'nın Aralık 2021'de, dünya kupasının iki yılda bir yapılmasını tartışmaya açmasının altında ekstradan 3,3 milyar sterlin tutarında bir gelir elde etme planı olduğu açıkça ifade edilmiştir (Aktan, 2021).

Neoliberal endüstriyel futbol ile ilgili buraya kadar anlatılanlar arasında çok önemli bir parçanın eksik olduğunu belirtmek gerekmektedir. İngiltere, futbolun neoliberal dönüşümünde öncü

ve yönlendirici bir rol oynadığı için ayrı bir başlıkta incelenmeyi hak etmektedir. Bu eksik parçayla resim tamamlanmış olacaktır.

2.1. İngiltere’de Futbolun Dönüşümü

Mayıs 1979’da iktidara gelen Muhafazakâr Parti lideri Margaret Thatcher ekonomiyi yeniden düzenleme niyetindeydi ve Keynezyen anlayışın terk edilmesi gerektiği fikrindeydi. 1970’ler boyunca Britanya ekonomisinin temel niteliği haline gelen stagflasyonun tedavisinin monetarist politikalarla mümkün olduğunu düşünmüştür. Thatcher, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik olarak çöken Britanya’nın toparlanmasını sağlayan sosyal demokrat siyasete ve devlet kurumlarına son verme konusunda epey kararlıydı. Sendikaları ve rekabet esnekliğini sekteye uğratan bütün sosyal dayanışma biçimlerine karşı çıkmıştır. Kamu teşebbüsleri özelleştirilmiş, vergiler düşürülmüş, girişimci inisiyatifi teşvik edilmiştir. Thatcher “toplum diye bir şeyin var olmadığını tek tek insanların var olduğunu” savunmuştur. Ona göre, bireycilik, özel mülkiyet, kişisel sorumluluk ve aile değerleri bütün toplumsal dayanışma biçimlerinden üstündür. Sadece ekonomiyi değil ruhu yani zihniyeti de değiştirmek istemiştir. Amacına da ulaşmıştır (Harvey, 2015, s.30-31).

İngiltere’de yeni sağın ve neoliberal politikaların yükselişi futbolu da etkilemiştir. Zaten işçi sınıfının hak arama mücadelesinin karşısına bir duvar gibi dikilen ve otoriter devlet mekanizmalarını harekete geçirmekten çekinmeyen Thatcher ve lideri olduğu Muhafazakar Parti, emekçilere güç ve hedef birliği sağlayan her şeye karşıydı. Futbol da bunların arasında yer almıştır (Aktükün, 2010, s.23; McGill, 2006, s.211). 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların bir getirisi olarak işsizlik ve buna bağlı şiddet ve holiganizm İngiltere’nin futbol gündeminde önemli bir yer işgal etmiştir. 29 Mayıs 1985’te Brüksel’in Heysel Stadı’nda Liverpool ile Juventus arasında oynanan Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası finali başlamadan önce İngiliz taraftarlarının İtalyan taraftarlara saldırıları sonucu 39 kişi hayatını kaybetmiştir (McGill, 2006, s.212-214). Tarihe Heysel Faciası olarak geçen bu olay, İngiliz holiganizminin uluslararası alanda tescil edilmesi manasına da gelmiştir. 15 Nisan 1989’da oynanan Liverpool-Nottingham Forest, FA Cup yarı final maçında ise Liverpool taraftarlarının bulunduğu tribünün girişinde yaşanan izdiham sonucu 96 kişi hayatını kaybetmiştir. Aslında olayın nedeni holiganizm değil sahanın aşırı kalabalık olmasıydı (McGill, 2006, s.260-261).

Başbakan Thatcher holigan sorununu futbolun bir ürünü olarak görürken, İngiltere Futbol Federasyonu (FA) Genel Sekreteri Ted Coker, holiganizmin Thatcher’ın neoliberal politikalarının bir sonucu olduğunu düşünmüştür. Ayrıca Thatcher’ın futbola karşı özel bir nefreti de vardır. Tüm futbol çevresinden ve işçi sınıfından gelen insanların bir arada olduğu her şeyden nefret etmiştir. Futbolu kriminal bir sorun olarak değerlendirmiştir. Thatcher hükümetinde bakanlık yapan David Mellor’ın da belirttiği gibi elinden gelse futbolu yasaklardı (McGill, 2006, s.271; Irak, 2013, s.94). Heysel Faciası sonrası İngiltere kulüplerinin Avrupa kupalarından men edilmesi konusundaki ısrarlı ve yönlendirici tavrı; konuya evrensel, hümanist veya objektif yaklaştığından değil, futbola olan nefretinden, İngiliz futbolu ve ilişkili her türlü olguya yönelik olumsuz bakışından kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

Heysel Faciası sonrası Londra İtfaiyesi’nin hazırladığı Heysel Stadı’nda faciaya zemin hazırlayan inşaat hatalarının ifade edildiği raporu Thatcher hükümeti görmezden gelmiştir. Hillsborough Faciası sonrası yürütülen soruşturma sonucu yayımlanan ilk raporda (Taylor raporu) stadyum güvenliği ve emniyetin hataları belirtilmiş olsa da nihai rapor bunlardan hiç bahsetmemiş aksine yeni futbol sistemi için öneriler getirmiştir. Thatcher hükümeti de raporu, futbolu piyasa çıkarlarına göre biçimlendirmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Sporda şiddet yasasıyla holiganizmle mücadele adı altında taraftar yerine yeni müşteri-seyirci tipinin altyapısı da hazırlanmıştır. Hillsborough Faciası sonrası ise, İngiltere’de stadyumlar yenilenmeye başlamıştır. Tribünlere koltuk yerleştirilerek ayakta maç izlemenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Stadyumlarda açılan mağazalar ve restoranlarla kapasitesi

düşen koltuklu tribünlerin neden olduğu gelir kaybı kapatılmak istenmiştir. Bilet ve kombine fiyatları yüksek tutularak emekçi kesimin yerine “hali vakti iyi olan taraftarların” maça gelmesi tercih edilmiştir (Aktükün, 2010, s.23-24; Irak, 2013, s.95-96).

Bu hâl ve şartlarda, 1992’de Arsenal, Tottenham, Liverpool, Everton ve Manchester United kulüpleri Premier Lig adı verilen yeni, yüksek kazançlı bir ligin kurulmasına ön ayak olmuşlardır. Ligin yayın haklarını Avustralyalı medya patronu Murdoch’ın Sky kanalı beş yıllık anlaşmayla 300 milyon pounda satın almıştır. Daha önce BBC ve ITV tarafından uygulanan eşit gelir dağılımı ve küçük takımların sübvansiyonu uygulamaları terk edilmiştir. Yani Manchester United artık bir 4. lig kulübüyle aynı parayı almayacaktır. Büyük, başarılı ve popüler takımlar pastadan çok daha büyük pay almaya başlamışlardır. Televizyonda şifreli yayın dönemine geçilmiştir. Maçtan beş dakika önce başlayan futbol yayınının yerini, maçın öncesi ve sonrasının konuşulduğu uzun süren programlara bırakmıştır (Irak, 2013, s.96-97; DW Türkçe, 2021). Böylece, halkın/işçi sınıfının eğlence kaynağını izlemek lüks haline gelmiştir.

Bu süreç tam da SSCB ve Doğu Bloku’nun dağıldığı yeni bir küreselleşme dalgasının yaşandığı döneme tekabül etmiştir ve İngiltere’deki futbolu tam anlamıyla kapitalist bir cendereye sokan bu gelişmelerin benzeri diğer Avrupa ülkelerinde de yaşanmaya başlamıştır. Dahası, İngiltere’de Premier Lig kurulurken tüm Avrupa’da yeni ve bol kazançlı bir uluslararası lig de kurulmuştur. Şampiyonlar Ligi adı verilen bu lig, neoliberal futbolun hem zirvesi hem de sembolü sayılmıştır.

3. Neoliberal Futbolun Sembolü: Şampiyonlar Ligi

20 Mayıs 1992’de Londra’nın ünlü Wembley Stadı’nda İspanya’nın Barcelona ile İtalya’nın Sampdoria takımları arasında oynanan final maçı Şampiyon Kulüpler Kupası’nın (ŞKK) son maçı olmuştur. Böylece 1956’dan beri düzenlenmekte olan, her yıl Eylül ayında başlayıp Mayıs ayında kupanın sahibine ulaşmasıyla neticeye varan, rahat bir takvimde, sadece ülkelerinde lig şampiyonu olan takımların katıldığı, çift maçlı eleme yöntemiyle oynanan kupa tarihe karışmıştır. Son durağa ulaşan şampiyon ve finalist takım en fazla dokuz maça çıkıyordu. Eylül 1992’de UEFA, ŞKK yerine Şampiyonlar Ligi adı verilen görece ve giderek daha fazla maç trafiği içeren yeni bir organizasyona başlamıştır. ŞKK sisteminde, SSCB ve Doğu Avrupa’da yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin şampiyonlarının katılımıyla artacak maç sayısı, Avrupa’nın büyük kulüplerinin erken turlarda bir kazaya kurban gidip elenme riskini yükseltmiştir. Her ülkeden 1 takım katıldığı için, örneğin İtalya’dan şampiyon Milan ŞKK’ye dahil olduğunda Juventus gibi bir başka büyük takım dışarıda kalıyordu. Bu da Juventus’un olmadığı kupada, futbolda İtalya kadar iddialı olmayan bir başka ülkeden, Juventus gibi zengin ve güçlü olmayan bir takımın ŞKK’de yer almasına imkân veriyordu. Şampiyonlar Ligi’nin bu “sorunlara” çare olması amaçlanıyordu. Ayrıca iki güçlü/büyük takımın erken eşleşmesi de kupanın zayıflığı olarak değerlendiriliyordu. Örneğin, 1990-91 sezonu ŞKK’nin ilk turunda Napoli’nin Real Madrid’e elenmesi, koskoca İtalya şampiyonunun erken vedası manasına geliyor, futbolseverler Maradona’yı bir daha izleyemeyecek olmanın burukluğunu yaşıyordu. Görünür sebeplerin altında ise, Soğuk Savaş’ın kapitalizmin galibiyetiyle sona ermesi, küreselleşme olarak adlandırılan yeni siyasi/ekonomik garabet ikliminde neoliberalizmin yeşil sahalara iyice yerleşmesi, futbolun alınıp satılır bir ürün, bir ekonomik sektör haline gelmesi yatıyordu. Bir fakir eğlencesi olarak bilinen, işçi sınıfının oyunu futbol, parası olanın izleyebildiği bir metaya dönüşüyordu. UEFA, Şampiyonlar Ligi’ne, güçlü bir futbol ülkesinden birden fazla güçlü takımın kupaya katılmasını sağlayarak kupaya ilgiyi ve sponsorların ve medyanın ekonomik desteğini artırmayı amaçlıyordu.

Şampiyonlar Ligi, kendini pazarlama hakkına sahip özerk bir lig olarak organize edilmiştir. Müziği de yapılmıştır. Maçlar prime time’da, kıta Avrupası saatiyle 20:45’te başlamıştır. Televizyon yayın geliriyle kulüplere, daha önceden futbol ekonomisi içinde görülmeyen ölçüde büyük bir gelir elde etme yolu açılmıştır. 1992’de 85 bin İsviçre Frangı tutan pasta (1 İsviçre frangı hemen hemen 1 euro),

2002’de 1 milyon, 2021’de 2,5 milyara ulaşmıştır (DW Türkçe, 2021). İlk iki sezon, Şampiyonlar Ligi’ne 8 takım katılmıştır. 1996-97 sezonundan itibaren turnuva 16 takımla oynanmaya başlamıştır. 1997-98 sezonundan itibaren şampiyon olmayan takımlar da UEFA puan sıralamasına göre turnuvaya davet edilmiştir. Grup maçları 1999-2000 sezonundan itibaren 32 takımlı hale gelmiştir. Bazı takımlar UEFA sıralamasındaki puanına göre doğrudan grup aşamasında mücadeleye başlarken, bazıları 1, 2, 3 veya 4 eleme turu oynayıp başarılı olurlarsa gruplara kalmışlardır. Finale en az 13 en fazla 21 maçla ulaşmak mümkündür. Toplam maç sayısı çok artmıştır. Kuşkusuz bu, reklam ve sponsorluk ilişkileri çerçevesinde uluslararası şirketlerle futbolun içli dışlı bir hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Takımların başarılı olma özgürlüğü vardır ama yarışmaya eşit şartlarda başlamamışlardır. Kupaya doğrudan katılan büyük takımlardan geriye kalan kontenjanlar azdır ve bu kontenjanları ön eleme sonrası kapan takımlar “devler liginin” deyim yerindeyse “garnitürü” olmuşlardır. Bunun dışında, örneğin 2004’te Avrupa’nın görece daha büyük kulüplerinin elenmesi ve finali Porto ve Monaco’nun oynaması istisnai bir durum oluştursa da, bu genel görüntüyü/kuralı bozmamıştır.

Şampiyonlar Ligi’nin otuz yıllık tarihinde sadece 21 farklı takım finali görürken, ŞKK’nin son 30 sezonunda (1963-1992), 30 farklı takım finale çıkmayı başarmıştır. Bunlardan 21’i Şampiyonlar Ligi’nde final yüzü görmemiştir. ŞKK’nin genel tarihinde ise (1956-1992) finale çıkmayı başaran takım sayısı 33’dür.² Bu, şüphesiz görece daha adil, daha eşit turnuva başlangıcına, daha eşit rekabete dayalı ŞKK sisteminin bir sonucudur. ŞKK’nin bu nitelikleri Şampiyonlar Ligi’ne yansımamıştır. Görece daha az takım final yüzü görürken bunlar da zoru başarmış, ekonomik açıdan zayıf kulüpler değil, “yeni büyük/zengin kulüpler”dir.³ Şampiyonlar Ligi ile futbolun, pazarlanan bir meta/ürün, bir değişim aracı haline geldiği iyice pekişmiştir. Endüstri toplumunun fordist üretimini çağrıştıran seri halde kitlelere sunulan maçların futbola ve futbolseverlere marjinal faydası çok düşüktür. Ne de olsa, hiç kimse en sevdiği yemeği bu kadar fazla ve sık yemek istemezdi. Ama bahis, reklam ve sponsor şirketleri için her şey yolundaydı. Futbola gerçekten gönül verenlerin gözünde, 14 gün boyunca sabırsızlıkla beklenen ŞKK eşleşmesinin rövanşı daha değerliydi.

Özetle, ŞKK dönemi (neoliberal dönemin getirileri hissedilmeye başlasa da), futbola sadece sevilen veya ilgi çeken bir oyun olarak değer verildiği, daha adaletli bir yarışma anlayışına sahip, gerçek fair play’in yaşandığı bir dönemdir. Şampiyonlar Ligi’yle ise, zengin, güçlü’nün avantajlı olduğu, maç bolluğunun futbola gerçek ilgiyi ve sevgiyi azalttığı bir kriz dönemine girilmiştir. Şampiyonlar Ligi, sponsor şirketlerin, futbolun müktedirlerinin ve onu rant unsuru olarak görenlerin, Avrupa’nın dev takımlarının zirveye oynamasını ve kazanmasını istediği, sürprizleri sevmediği, reytingi düşürecek zayıf takımların bir an evvel elenmesinden memnunluk duyduğu bir ligdir. Tam da bu halinden dolayı neoliberal endüstriyel futbolun hem zirvesidir hem de sembolüdür.

Sonuç

Neoliberalizm, paranın tahakkümüne dayanan, eşitsizlikleri derinleştiren ve bunu sürdürebilmek için insanoğlunun Aydınlanma ile ulaştığı tüm maddi ve manevi kazanımları ortadan kaldırmayı ve hatta insanlığı geri bırakmayı hedefleyen bir düzendir/sistemdir. Futbol bu düzenden payına düşeni fazlasıyla almıştır. Neoliberal düzende emekçilerden gasp edilen kazanımlar arasına futbol da eklenebilir. Bu temelde ve bu çalışma boyunca ortaya konulan bilgi, bulgu ve değerlendirmelerin ışığında da futbolun artık, sponsorların, medyanın/yayın şirketlerinin, bahis şirketlerinin ve bunlarla yakın veya organik bağı olan iş insanlarının, yöneticilerin kontrolünde,

² Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası ve Şampiyonlar Ligi final maçları için bkz: (TR.Wikipedia.org, 2022).

³ 2019’da Tottenham Hotspur, 2020’de Paris Saint Germain ve 2021’de Manchester City ilk kez finale çıksa da futbol piyasasının dev kulüpleri arasında yer alıyordu (TR.Wikipedia.org, 2022).

arenalara, alışveriş merkezlerine dönüşmüş stadyumlarda oynanan orta ve üst sınıf müşterilerin izleyebildiği, ruhunu kaybetmiş, halktan koparılmış, metalaşmış bir kapitalist ürüne dönüştüğü yorumu yapılabilir.

Futbol, dünyadaki neoliberal dönüşüm sürecine de uygun olarak 1970’lerde ticarileşmeye başlamıştır. Ardından, Thatcher yönetiminin İngiltere’de uygulamaya koyduğu neoliberal politikalar neoliberal futbolun yolunu açmış ve tüm Avrupa için model teşkil etmiştir. 1990’larda Premier Lig, Şampiyonlar Ligi ve Bosman Kararı ile futbol, tam anlamıyla neoliberal endüstriyel bir ürün haline almıştır. Ünlü tarihçi, yazar E. H. Carr (2015), yeni bir dünya savaşıyla sonuçlanan iki savaş arasını (1919-1939) incelediği pek bilinen çalışmasında dönemin uluslararası politikasını, Yirmi Yıl Krizi olarak ifade etmektedir. Uluslararası futbolda ise (yukarıda da bahsedilen öncesinde yaşanan değişimleri/dönüşümleri akılda tutarak) milat (Şampiyonlar Ligi), 1992 olarak kabul edilirse “Otuz Yıl Krizi” yaşanmaktadır ve maalesef daha devam edecek gibi görünmektedir. Futbolun kaybettiklerini geri kazanması yani krizin sona ermesi için ise, neoliberal düzenin getirdiği bu “futbol anlayışının” ve onun “futbol ekonomisinin” yerini; herşeyin gerçek anlamda futbol sevgisinin ön planda tutulduğu adil bir sportif rekabet üzerine inşa edilecek yeni bir futbol düzeniyle değiştirileceği bir zeminde, bu hedefe yönelik planlamaların yapılıp bunların da en kısa zamanda uygulamaya konulmasıyla mümkün olabileceği yorumu yapılabilir. Bunu gerçekleştirmek için de, yeni bir futbol anlayışı ve bu anlayışla geliştirilecek yeni bir futbol ekonomisine duyulan bu ihtiyacı, ülkeler özelinde de ama aynı zamanda uluslararası alanda da geniş futbol kamuyununun görmesi ve anlaması gerekmektedir. Mevcut koşulların getirdiği futbol dinamikleri içinde, futbolun kaybettiklerini geri kazanması için şimdilik başkaca bir yol da pek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aba, A. (2021, Nisan 25). "Bildığımız Futbolun Sonu", <https://www.birgun.net/haber/bildigimiz-futbolun-sonu-342516>
- Aktan, U. (2021, Aralık 21). "FIFA'nın planlarına göre 2 yılda bir Dünya Kupası ile fazladan 3.3 milyar sterlin gelir elde edilecek", <https://www.goal.com/tr/haber/fifa-nin-planlarina-gore-2-yilda-bir-dunya-kupasi-ile-fazladan-3-/bltfda665335d300460>
- Aktükün, İ. (2010). Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları, *Cogito Dergisi*, Sayı 63, 8-26.
- Carr, E. H. (2015). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*. (C. Cemgil, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DW Türkçe, (2021, Mayıs 6). "1992-Modern Futbolun Doğduğu Yıl", <https://www.dw.com/tr/1992-modern-futbolun-do%C4%9Fdu%C4%9Fu-y%C4%B1/video-57173000>.
- Galeano, E. (2014). *Gölgede ve Güneşte Futbol*. (E. Önalp & M. N. Kutlu, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Gökçaftı, M.A. (2008). *Bizim İçin Oyna, Türkiye'de Futbol Ve Siyaset*. İletişim Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Irak, D. (2013). *Hükmen Yenik! (Türkiye'de ve İngiltere'de Futbolun Sosyopolitiği)*. Evrensel Basım Yayın.
- Koray, S. (2018, Ocak 1). "Çürüyen Kapitalizmin Eşliğinde Ticarileşen Futbol", <https://marksist.net/suphi-koray/curuyen-kapitalizmin-esliginde-ticarilesen-futbol> Erişim Tarihi: 15.04.2022.
- Köymen, O. (2014). *Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya*. İstanbul: Yordam Kitap.
- McGill, C. (2006). *Futbolun Karhanesi*. (C. Cemgil, Çev.). İthaki Yayınları.
- NTV Spor, (2021, Mayıs 26). "Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi'nin para ödülleri açıklandı" <https://www.ntvspor.net/futbol/sampiyonlar-ligi-avrupa-ligi-ve-konferans-ligi-nin-para-odulleri-aciklandi-60ad7f975dcdfe193808b126>
- Talimciler, A. (2016). Endüstriyel Sporun/Futbolun Geleceği. *Sosyoloji Dergisi*, Armağan Sayısı, 167-184.
- TR.Wikipedia.org, (2022, Mart 10). "UEFA Şampiyonlar Ligi finalleri listesi", https://tr.wikipedia.org/wiki/UEFA_%C5%9Eampiyonlar_Ligi_finalleri_listesi
- Yiğit E. & Şişman, M. (2019). Neoliberal Dönemde Uluslararası Futbolcu Hareketliliği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 81-93.
- Yücel, R. (2010). *Neo-Liberal Çağda Futbolun Yaşadığı Yapısal Dönüşüm*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.